

Amadeusz Urbanik, Radosław Zenderowski, Walenty Baluk

„Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej”, red. Henryk Chałupczak, Radosław Zenderowski, Walenty Baluk, Lublin 2015 :
[recenzja]

Edukacja Humanistyczna nr 1 (34), 161-165

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE

EDUKACJA HUMANISTYCZNA nr 1 (34), 2016
Szczecin 2016

Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej

red. Henryk Chałupczak, Radosław

Zenderowski, Walenty Baluk

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach,

Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, ss. 578

Model narodu dominującego w danym społeczeństwie, tradycja i instytucjonalizacja prawna danego państwa, przemiany prawa międzynarodowego czy posiadanie małych mniejszości narodowych i etnicznych – to tylko kilka z czynników decydujących o kształcie polityki etnicznej współczesnych państw świata. O ile w przypadku tych, których ciągłość instytucjonalna nie pozostawia żadnych złudzeń, można również mówić o pewnej ciągłości głównych założeń ich polityki narodowościowej, o tyle w przypadku państw, które na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci przeszły gruntowną przemianę systemową bądź też dopiero co powołały do życia swoje instytucje, o rzeczony polityce mowy być nie może. Tak jest chociażby w przypadku państw Europy Środkowej i Wschodniej, który to obszar od roku 1989 po dziś dzień ulegał ciągłym, czasami wręcz diametralnym zmianom. Upadające systemy polityczne, przesunięcia granic, nowo powstające twory państwowe i społeczne – wszystko to determinowało i nadal determinuje odmienne podejścia państw tego obszaru Starego Kontynentu do kwestii zabezpieczenia praw mniejszości zamieszkujących ich terytorium. Są one różne, jak różne są wspomniane modele narodów dominujących, tradycja i instytucjonalizacja prawna tychże państw, rzeczywistość międzynarodowa, oraz wielkości posiadanych mniejszości. Omawiane opracowanie jest próbą politologicznej analizy niniejszych zjawisk i procesów z nimi związanych w oparciu o autorski paradygmat badawczy.

Jest to praca zbiorowa pod redakcją Henryka Chałupczaka, Radosława Zenderowskiego i Walentego Baluka, wydana w 2015 roku w Lublinie przez Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Znajdują się w niej teksty autorstwa badaczy szeroko rozumianych nauk społecznych i humanistycznych, w zdecydowanej większości przedstawicieli polskich ośrodków naukowych zajmujących się badaniami zagadnień etniczności. Tematem artykułów jest polityka etniczna dziesięciu wybranych państw Europy Środko-

wo-Wschodniej. Całość poprzedza wstęp oraz rozdział teoretyczny pióra wyżej wymienionych redaktorów.

W rozdziale pierwszym Henryka Chałupczak i Walenty Baluk z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz Radosław Zenderowski z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie podejmują próbę teoretycznej konceptualizacji zagadnienia polityki etnicznej. W tym celu przedstawiają obecny stan badań dotyczących tego obszaru, ze szczególnym uwzględnieniem ich tendencji, deficytów oraz wyzwań. Przedstawiają różne sposoby definiowania omawianego zagadnienia oraz metody i paradygmaty badawcze służące jego poznaniu. Następnie koncentrują swoją uwagę na konstytutywnych elementach definicji polityki etnicznej oraz proponują własną. W końcu, konstruują paradygmat, który został wykorzystany przez autorów niniejszego tomu w badaniach nad polityką etniczną wybranych państw Europy Środkowo-Wschodniej.

Każdy kolejny rozdział poświęcony jest analizie polityki etnicznej jednego z dziesięciu państw tego obszaru Starego Kontynentu, przeprowadzonej według modelu zaproponowanego w pierwszej części pracy. Znajduje on swoje odzwierciedlenie w strukturze artykułów, na którą składa się sześć podrozdziałów zatytułowanych kolejno: *Wprowadzenie*, *Uwarunkowania polityki etnicznej*, *Podmioty polityki etnicznej*, *Koncepcja i realizacja polityki etnicznej*, *Mniejszości narodowe wobec polityki etnicznej*, *Bilans i perspektywy polityki etnicznej*.

W rozdziale drugim Eugeniusz Mironowicz z Uniwersytetu w Białymstoku prezentuje politykę etniczną realizowaną przez reżim prezydenta Aleksandra Łukaszenki na Białorusi. Autor zwraca szczególną uwagę na znaczenie dla realizacji polityki etnicznej tego kraju tzw. ideologii państwowej. Sformułowane na potrzeby tejże definicje „narodu” oraz „mniejszości narodowych” leżą u podstaw różnic pomiędzy białoruskimi i zachodnioeuropejskimi wyobrażeniami na temat miejsca mniejszości narodowych w państwie. Pomimo niewątpliwiej zgodności ustawodawstwa i programów działania administracji państwowej w zakresie polityki etnicznej z wymogami standardów międzynarodowych, realizacja tej polityki znacząco od nich odbiega. W praktyce reżim prezydenta Łukaszenki prowadzi klasyczną, wypracowaną jeszcze w XX wieku, politykę asymilacji państwowej i według autora nic nie wskazuje na zmianę tego stanu rzeczy w najbliższych latach.

W rozdziale trzecim Tomasz Szyszlak z Uniwersytetu Wrocławskiego poddaje analizie politykę etniczną Bułgarii. Zgadza się on z poglądem dominującym w literaturze przedmiotu, wedle którego bułgarskie elity polityczne zainteresowały się tym zagadnieniem dopiero w perspektywie integracji ze strukturami Unii Europejskiej. Dokonując analizy, Szyszlak przyjmuje, że zmiany w założeniach polityki etnicznej Bułgarii są bardziej wymuszone aniżeli dobrowolne, a kwestia mniejszości narodowych jest instrumentalnie wykorzystywana w relacjach międzynarodowych, przede wszystkim z Mołdawią. Prowadzi to autora do konkluzji, że wobec nasilających się procesów w obrębie społeczności mniejszościowych oraz niewątpliwiej popularności bycia Bułgarem ranga kwestii etnicznych w polityce tego państwa w najbliższym czasie nie będzie rosła.

Politykę etniczną Czech uczyniła przedmiotem swojej analizy w rozdziale czwartym Elżbieta Szyszlak z Uniwersytetu Wrocławskiego. Zwraca ona uwagę, że czeska odmiana polityki narodowościowej nie posiada wypracowanej, kompleksowej koncepcji i jest ściśle powiązana z innymi politykami szczegółowymi, głównie oświatową, społeczną i integracyjną. Wzrost znaczenia zagadnień polityki etnicznej w dyskursie publicznym w tym kraju w ostatnich latach łączy z wzrostem wagi kwestii mniejszości romskiej i napływu imigrantów. Niniejsze pozostają jednak bez wpływu na realną politykę władz, której działania ograniczają się do deklaracji programowych kolejnych rządów. Jednocześnie, w ocenie autorki tekstu, wszelkie działań o charakterze integracyjnym i strategii walki z wykluczeniem społecznym pozostają nieskutecznymi instrumentami w zapobieganiu negatywnym zjawiskom związanym z mniejszościami narodowymi i etnicznymi na terenie Czech.

Rozdział piąty to opis polityki etnicznej Litwy autorstwa Adama Bobryka z Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach i Zbigniewa Kurcza z Uniwersytetu Wrocławskiego. Podejmujący próbę analizy współczesnej polityki etnicznej Litwy badacze zauważają, że jest ona odbiciem i konsekwencją dwudziestowiecznych doświadczeń historycznych Litwinów, w których rola adwersarzy przypadała najczęściej Rosjanom bądź Polakom. Dlatego też Bobryk i Kurcz koncentrują swoją uwagę na mniejszości polskiej, gdyż stosunek do niej jest konstantą polityki etnicznej Litwy. W realizacji tej polityki, pomimo braku jednoznacznego wyrażenia w którymkolwiek dokumencie, wyraźnie przejawiają się tendencje do ograniczenia zakresu oddziaływania mniejszości narodowych oraz zdynamizowania procesów asymilacyjnych, określanych również mianem procesów integracyjnych.

Jedyny spośród autorów opisywanego tomu przedstawiciel Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Marcin Kosienkowski, swoją pracę poświęcił polityce narodowościowej Mołdawii. Jak sam zauważa, ranga polityki etnicznej jest w tym kraju bardzo wysoka. Wynika to między innymi z problemu tożsamościowego narodu tytularnego, jak również z dużego zróżnicowania etnicznego całego społeczeństwa. Nie przekłada się to jednak na odpowiedni charakter i efektywność tej polityki. Ma ona niespójny charakter, a specyficzny pluralizm mołdawski oraz wykorzystanie podziałów tożsamościowych, językowych i etnicznych do celów politycznych stanowią czynnik uniemożliwiający wypracowanie spójnej i długofalowej koncepcji integracji mniejszości.

Polityka etniczna Polski to temat rozdziału siódmego, którego autorami są Tomasz Browarek i Ewa Pogorzała z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Zwracają oni uwagę na ewolucyjność przemian, od wymiaru wertykalnego po horyzontalny, jakie dokonały się w tym obszarze polskiej polityki od roku 1989. Podejmując próbę prognozy i wskazania najważniejszych wyzwań, z którymi przyjdzie się zmierzyć państwu polskiemu w najbliższych latach, podkreślają kwestię narodowości śląskiej, przepływów migracyjnych oraz dostępu do praw mniejszości jej uznanych przedstawicieli, którzy jednocześnie nie spełniają kryterium obywatelstwa.

Rozdział ósmy to analiza polityki etnicznej Rumunii, dokonana przez Jakuba Pieńkowskiego z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Z tekstu wyłania się obraz polityki narodowościowej, która ze względu na doświadczenia historyczne

Rumunów jest traktowana przez nich jako główne narzędzie utrzymania jedności terytorialnej państwa, jego suwerenności oraz rumuńskiej tożsamości państwa i narodu.

Następne dwa rozdziały dotyczą polityki etnicznej bezpośrednich sąsiadów Polski. Pierwszym z nich jest Słowacja. Jej podejście instytucji do kwestii etnicznych opisuje tandem z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie: Radosław Zenderowski i Piotr Bajda. Spośród determinantów współczesnej polityki etnicznej Słowacji w pierwszej kolejności autorzy wymieniają poczucie zagrożenia ze strony Węgrów, następnie czynniki etnodemograficzne i konfesyjne. Analizując ewolucję słowackiej polityki etnicznej, zauważają, że o ile na przestrzeni dwudziestu lat wypracowała ona instytucjonalne ramy, o tyle nadal brakuje jej strategicznej wizji kierunku, w którym powinna zmierzać. Rozwiązania wymaga między innymi kwestia podmiotowości mniejszości, które co prawda nie są już traktowane jako zakładnik polityczny, ale nadal bliżej im do przedmiotu polityki państwowej niż jej podmiotu.

Drugim z opisywanych sąsiadów Polski jest Ukraina. Jej politykę etniczną, określaną również mianem etnopolityki, przedmiotem swojej analizy uczynili Natalia Teres z Narodowego Uniwersytetu im. Tarasa Szewczenki w Kijowie oraz Andrzej Jakubowski z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Analizy tej przyszło im dokonać w świetle zapoczątkowanego w 2014 roku konfliktu ukraińsko-rosyjskiego, który wedle słów samych autorów postawił Ukrainę i jej politykę narodowościową przed nowymi, niezwykle poważnymi wyzwaniami, do których zaliczyć należy odbudowę i stabilizację systemu politycznego, w tym bezpieczeństwa narodowego, obronę suwerenności oraz integralności terytorialnej, normalizację stosunków z sąsiadami, zwłaszcza relacji ukraińsko-rosyjskich, a także odbudowę pokoju społecznego i etnicznego.

Ostatni rozdział recenzowanej publikacji poświęcony został polityce etnicznej Węgier. Jego autorzy, Dominik Héjz z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz Bogusław Olszewski z Uniwersytetu Wrocławskiego, szczególną uwagę zwracają na charakter współczesnej węgierskiej polityki etnicznej jako modelowego rozwiązania oczekiwanego przez Węgry od krajów ościennych, w których mieszka znaczna mniejszość węgierska.

Celem badań, których rezultatami są wyżej opisane fragmenty pracy, było poddanie analizie politologicznej polityk etnicznych współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej. Służyć temu miał zaproponowany przez redaktorów tomu paradygmat badawczy. W jego ramach pogłębionej refleksji naukowej poddane zostały zagadnienia współczesnych i historycznych determinantów polityki narodowościowej wybranych krajów, funkcjonowania podmiotów odpowiedzialnych za realizację działań we wspomnianym obszarze, główne założenia, koncepcje, strategie i programy oraz ich faktyczne funkcjonowanie i realizowanie wraz z efektami. Ponadto podjęto próbę bilansu, polegającą na ocenie ich skuteczności oraz odbioru przez przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych.

Powyższe badania pozwoliły na sformułowanie kilku szczegółowych hipotez badawczych w odniesieniu do polityki etnicznej omawianego obszaru Starego Kontynentu. I tak przyjęto, że polityka etniczna tej części Europy jest niezwykle istotnym elementem realiza-

cji podstawowych funkcji państw regionu, w tym podstawowym elementem budowy, odbudowy i umacniania tożsamości narodowej. Zauważono, że w Europie Środkowo-Wschodniej realizowane koncepcje polityki etnicznej służą przede wszystkim budowie, odbudowie i umacnianiu tożsamości narodu większościowego danego państwa, a dopiero potem zaspokajaniu potrzeb żyjących w jego granicach mniejszości narodowych i etnicznych. Skonstatowano, że polityka etniczna jest probierzem otwartości i demokracji współczesnego systemu politycznego państw tego obszaru Starego Kontynentu. Odnotowano, że ta sama polityka determinowana jest wieloma specyficznymi, właściwymi danemu państwu uwarunkowaniami, przy czym niezwykle istotnym elementem są międzynarodowe standardy ochrony mniejszości oraz relacje między państwami macierzystymi i osiedlenia mniejszości narodowych, co znajduje wyraz w stosowaniu zasady wzajemności. Uznano, że wspomniane wcześniej koncepcje polityki etnicznej poszczególnych państw oscylują między hasłami otwartości i wielokulturowości a asymilacją narodową. Zwrócono również uwagę na długotrwały kryzys ekonomiczny, w którym znajdują się niektóre państwa regionu; skutkować on może odżywianiem dawnych waśni narodowościowych, uprzedzeń i negatywnych stereotypów, a w dalszej kolejności poważnymi konfliktami etnicznymi. Ponadto przyjęto, że deprecjacja Unii Europejskiej jako czynnika integracyjnego i wymuszającego na państwach regionu stosowanie się do określonych standardów dotyczących ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych, przy braku innej alternatywnej siły dopingującej do zmian w omawianym zakresie, skutkować może odrzuceniem części rozwiązań politycznych i prawnych, które umożliwiają skuteczną ochronę mniejszości. Wszystkie przytoczone hipotezy zostały, w mniejszym lub większym stopniu i przy wykorzystaniu licznych metod badawczych, takich jak metoda analizy systemowej, decyzyjna, porównawcza, instytucjonalno-prawna, historyczna czy behawioralna, poddane naukowej weryfikacji na kartach recenzowanej publikacji.

Całość pracy należy uznać za odpowiedź na deficyt naukowy i wydawniczy dotyczący omawianych zagadnień. Skromność dorobku, zarówno w literaturze polskiej, jak i zagranicznej, czyni recenzowaną pozycję wyjątkową ze względu na kompleksowość zaprezentowanej analizy polityki etnicznej poszczególnych państw Europy Środkowo-Wschodniej, wykorzystanie jednolitej metodologii oraz uwzględnienie wszystkich kluczowych aspektów i determinantów badanego zjawiska. Jedyne mankament, jaki można jej wytknąć, to brak szerszego potraktowania obszaru Europy Środkowo-Wschodniej i uzupełnienia analizy chociażby o państwa przynależne do tego regionu według Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej Uniwersytetu Columbia w Nowy Jorku, to jest o Albanię, Austrię, Bośnię i Hercegowinę, Chorwację, Słowenię, Łotwę, Macedonię, Czarnogórę i Serbię. Można jednak żywić nadzieję, że omawiana praca stanie się przyczynkiem do powstania takowych analiz, które niewątpliwie wzbogaciłyby dorobek polskiej etnopolitologii.